



„ЛИТЕРАТУРЕН КРИТИК“ И СЪВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Началото на 1941 година. Сянката на пречупения кръст закрива все повече и повече българското небе. За да подготвят идването на немските войски в България, агентите на гестапо и техните български слуги забраняват едно след друго прогресивните и демократични издания. Те искат да заглушат правдивото слово на партията, на народа. „Свободата на печата“, записана в конституцията, остава само за бюрото на хитлеристката пропаганда и българските фашистки издания.

В тия условия ръководствата на партията и на РМС търсят и последната възможност на легалния печат, за да използват мобилизиращата сила на словото. По това време в София излиза едно безлико вестниче „Литературен критик“, където се пишат студентски „философски“ статии, стихове, разкази и критични статии от начеващи автори. Но от шестия брой обликът на вестника се изменя коренно. Отвлечените „философски“ дискусии се прекратяват. На страниците на вестника се появяват произведенията на едни от най-талантливите прогресивни млади творци: разкази от В. Воденичарски, К. Калчев, А. Гуляшки, П. Вежинов, И. Аржентински, стихове от Н. Вапцаров, М. Исаев, А. Тодоров, В. Петров, Б. Райнов, А. Жаров, статии от К. Кюлявков, Н. Вапцаров, В. Александров и др. Първата страница и цялостното оформление на вестника въобще се извършва от художници като Б. Ангелушев, Н. Шмиргела, И. Петров и др. Във вестника не се печатат преводи от чужди писатели, но в него по разни поводи, открито и косвено се говори за съветската литература. Не е трудно да се разбере, че вестникът е станал негласно орган на партията и Ремса. За това говорят и самите редактори и сътрудници. Др. Михаил Сматракалев (Ангел Жаров) пише в спомените си: „В София излизаше един безцветен в политическо отношение вестник — „Литературен критик“. Постепенно обаче в него започнаха да сътрудничат наши прогресивни поети и писатели. Обликът на вестника беше променен и той привлече нашето внимание. Изпратихме Вапцаров да преговаря с редакторите на вестника и той дойде една вечер усмихнат. Каза ни, че в него има наши другари и че те с радост приели да бъдем сътрудници. Дори след няколко дни Кольо бе приет за член на редакционната колегия. За нас това беше добра трибуна за проява. В него поместихме твърде много за онова време: стихове, разкази и статии. Може да се каже, че ние доминирахме във вестника. Интересно е да се отбележи, че Вапцаров се предаде с голяма страст на тази работа, в която гореше и се чувствуваше щастлив“.¹ Др. Константин Цапев си спомня, че разпределението на работата в редакционния комитет е станало по следния начин: „Вапцаров се зае да завежда рубриката за младите поети и редактирането на стихотворенията, Васил Воденичарски — репортажите и К. Михайлов — критиката. С така разпределената и подготвена работа „Литературен критик“ излезе с брой 6...“.² За това разпределение в редакционния комитет и за голямата любов,

¹ Сборник „Никола Йонков Вапцаров“, изд. БАН, 1953 г., стр. 167.

² Пак там, стр. 182.

с която Вапцаров се е заел да работи във вестника говорят в спомените си др. Ф. Филипов и особено др. Б. Вапцарова.¹

Като се преглеждат литературните материали във вестника от бр. 6 до брой 13 — стихове, критични статии и особено рубриката „Наша поща“ не е трудно да се види, че те или са минали през ръцете на Вапцаров, или принадлежат лично на него. Особено характерни в това отношение са отговорите в „Наша поща“, които се напълно в духа на разбиранията на Вапцаров за същността и задачите на литературата, отразени в цялостното му зряло творчество и по-специално в статията „За творчеството на най-младите“ и в рецензията за поемата на Н. Марангозов „На повратки в село“, отпечатани в „Литературен критик“. Това е необходимо да се изтъкне, защото за съветската литература в „Литературен критик“ се говори именно през този период, когато вестникът се ръководи от Вапцаров. Това подсказва, че в повечето случаи изказванията и оценките за съветската литература принадлежат на самия Вапцаров, че самото поставяне на тия проблеми във вестника е негово дело.

Както вече се изтъкна, „Литературен критик“ не печати преводи, а главно произведения на млади писатели и отзиви за тях. Ето защо във вестника няма поместени произведения от съветски писатели. Обаче вниманието на читателите се насочва към съветската литература с критични статии, рецензии за книги, посветени на съветската литература, с обявления за излезли произведения — преводи на съветски писатели у нас, чрез посочване на съветските писатели като пример за младите творци и пр.

Докато в първите пет броя на вестника не се казва нито дума за съветската литература, то още в първия брой, издаден от новата редакционна колегия (бр. 6 от 27. II. 1941 г.) погледът на читателя е прикован от едрия черен шрифт, с който е набрана мисълта на Максим Горки за характера и задачите на съветската литература, на нейния нов художествен метод: „Истински талантливият писател трябва да вижда не само онова, което е, но и онова, което трябва да бъде, като сам — и то със самото си творчество — взема най-активно и отговорно участие в процеса на творческото изменение на действителността“. Тази мисъл на Горки е напечатана на пета страница точно под стихотворението на Вапцаров „Кино“. Явно е, че това съвпадение не е случайно. Както стихотворението, така и думите на Горки имат обективно програмен характер. Те разкриват пред читателите, пред младите автори, чиято трибуна е вестникът, какво трябва да бъде истински народното художествено творчество, какви хора са поели редактирането на вестника и какви произведения ще се печатат занапред в него.

Като бичува фалшивата сладникава картина, показана в буржоазния филм, в буржоазното изкуство, Вапцаров се обръща към читателите:

Къде е тука нашата съдба?
Къде е драмата?
Къде съм аз? Кажете!
В гърдите ни опрян е за стрелба
на времето барутно пистолета.

Къде е мястото на писателя във великия двубой, който разтърсва света? За себе си Вапцаров отдавна е намерил отговор на този въпрос. Но, развенчавайки буржоазното изкуство, предпазвайки читатели и писатели от неговото влияние, Вапцаров иска да посочи правия път на младите творци. За тази именно цел той се обръща към Горки. По това време едва ли в България има що-годе образован човек, който да не знае кой е Максим Горки. Неговите произведения и по-специално романът „Майка“ са издавани неведнъж у нас и владеят сърцата и умовете на прогресивните читатели. Ето защо, съветът на Горки е не само съвет на съветски писател, носител на нова идеология, на нов художествен метод. Това е съвет на един от най-великите световни

¹ Виж. Б. Вапцарова, „Спомени за Вапцаров“, 1952, стр. 216—217.

писатели и същевременно съвет на другар. Трудно може да се намери по-подходяща и по-ценна мисъл за времето от тая, която се цитира. Господството на фашизма в България, нападателят войнствуващ дух на фашизма в световен мащаб, който връща човечеството с хилядолетия назад към законите на животинския свят — всичко това довежда до отчаяние и безпомощност немалко честни млади писатели. Тези настроения личат и в първите броеве на „Литературен критик“. И ето в този момент те чуват гласа на великия човек и творец: „Истински талантливият писател трябва да вижда не само онова, което е, но и онова, което трябва да бъде“. Как да стане това, Горки е показал вече в „Майка“. В непрогледния мрак на руското самодържавие образите на Павел Власов и неговите другари засияват като ярки звезди, чийто лъчи привличат погледите на отрудения народ, сочат неговия път в борбата. По този път вървят и българските трудеци се. Тежки изпитания лежат на техния път, но тяхно е бъдещето. Ето това се внушава на читателите с мисълта на Горки. Нещо повече, творецът е длъжен „да взема най-активно и отговорно участие в процеса на творческото изменение на действителността“. Горки зове българските писатели да се включат активно в борбата, чийто решителен час за нашата родина вече настъпва. И този зов не остава напразен. С песен на уста, сливайки в едно слово и дело, загинаха, за да възтържествува делото на народа, мнозина от тези, които с вълнение, буква по буква са набирали мисълта на писателя.

Тази мисъл, отпечатана като боен лозунг в „Литературен критик“, разкрива същността на новия художествен метод, утвърден вече в съветската литература — метода на социалистическия реализъм. Най-същественото за този метод е умението на твореца да долови вярно тенденциите на общественото развитие и да отрази тези тенденции в художествените образи, в патоса на произведенията си, като обърне първостепенно внимание на онова ново и революционно, което е още в своя зародиш, но на което принадлежи бъдещето. Оттук естествено произтича и оная роля на писателя като активен борец, за която говори Горки. Тази особеност на метода на социалистическия реализъм, като се има предвид цялото своеобразие и специфика на литературата, е тясно свързана със същността на новата марксистко-ленинска идеология, с която е въоръжен творецът. Известна е мисълта на Маркс в един от тезисите за Фойербах, че в миналото философите само са обяснявали света, а задачата е той да бъде изменен. И тази нова черта на пролетарската идеология и на метода на социалистическия реализъм, съзнателното целенасочено революционно изменение на действителността съставлява всъщност най-характерното в тях.

Вапцаров насочва младите български писатели към метода на социалистическия реализъм не само косвено, чрез думите на Горки, но и с преки съвети. В рубриката „Наша поща“ от същия брой на вестника той пише на сътрудниците: „Четете новите поети на художествения реализъм“. Известно е, че поради цензурни съображения, през този период с определението „художествен реализъм“ се е обозначавал методът на социалистическия реализъм. В оценката на получаваните произведения Вапцаров има като критерий изискванията на новия метод. От гледна точка на този метод той оценява и миналите школи и течения в литературата. На един от сътрудниците на вестника той пише: „Повлияни сте от символистите. Добре трябва да разберете, че символизмът е обречена и остаряла школа!“ На друг сътрудник в брой 7 на вестника той пише: „Освободете се от кошмарите на Пшибишевски и Ибсен. Забравете свръхличностите“. Разбира се, такива съвети Вапцаров отправя към ония автори, които стоят на прогресивни позиции, но в първите си опити са под влияние на една или друга, вече изживяна школа от миналото. На сътрудници, които са известни, които в творчеството си проповядват великобългарски, фашистки идеи, Вапцаров отговаря: „По много въпроси не сте наясно“.

От спомените на близките другари и приятели на Вапцаров знаем, че той е познавал добре съветската литература, следил е жадно всичко, което прониква у нас,

учил е наизуст произведенията на съветските поети. В едно от последните му тевтерчета намираме записани две стихотворения-песни от съветските филми, които по това време се прожектират в България. „Безспорно — споделя той с Радой Ралин — най-много можеш да се учиш от собствената си, родната си литература. От нея вземаш първите си уроци, от нея се учиш цял живот. Без нея не можеш да станеш писател. Но съветската литература обезателно трябва да четеш. Всяка чужда литература ни обогатява културата. Но съветската литература разширява погледа всецяло. Сега тя сочи пътя за правилното развитие на всички литератури.

И сам ми посочваше как някои съветски поети са му оказали влияние. След като прочел някакво стихотворение от Герасимов, написал „Пролет в завода“.

С голяма любов и увлечение говореше за Маяковски. Цитираше негови стихове на руски и в превод, разказваше случки из живота му.

— Какво ли би било, ако Маяковски беше жив. Със своята лирическа картоничка щеше да обходи целия фронт. Да се озовава там, където врагът напират най-много. Да не го остави миг да си отдъхне¹

Това отношение на Вапцаров към съветската литература, към нейните най-видни представители личи и от кратките, но характерни оценки, които се срещат в съветите, отправени към сътрудниците на „Литературен критик“. В брой осми той съветва един от младите баснописци: „Четете Крилов, Лафонтен, Демян Бедни“. Само човек, който познава добре творчеството на Бедни, може да нареди неговото име наред със световноизвестните и всепризнати баснописци Лафонтен и Крилов.

В съветите си Вапцаров поощрява творческото усвояване на опита на съветските писатели, но същевременно предпазва от външното подражание, от голото копиране. „14 юни — 1940“ е замислено интересно. Има в тематично отношение известно взаимствуване от стихотворението на Маяковски за слънцето² — пише той на един от младите сътрудници. А в по-предния брой на вестника Вапцаров остро осъжда външното формално подражаване на поетиката на Маяковски: „Що за футуризм?! Начупеният стих има свой ритъм, своя закономерност“. От цитираните мисли се вижда, че Вапцаров е чувствувал и познавал дълбоко същността на поетиката на Маяковски. Нещо повече, той отличава истинското идейно-естетическо новаторство на Маяковски от самоцелните футуристични фокусничества.

Творческото отношение към опита на съветската литература, което изисква усвояването на всичко ново, революционно, естетически значимо, от една страна, и от друга — предпазване от лъженоваторството, от грешките и увлеченията, които в условията на жестокия класов двубой намират израз и в съветската литература — това творческо, критично отношение на Вапцаров ние намираме и в съвета към младите творци да се пазят от пагубното влияние на есенинщината. Известно е, че големият руски лирик Сергей Есенин остави много чудно хубави стихове, посветени на руската природа, произведения, откровена изповед за тревогите и вълненията в бурния период, когато патриархалната Рус, руският мужик премина на железния кон. Но същевременно в немалко свои произведения Есенин стана изразител на бохемски настроения, на неорганизираната дребнобуржоазна стихия, която в най-решителните дни на пролетарската диктатура се мятат безпомощно от една крайност в друга. Тази слаба страна в творчеството на Есенин и някои черти от неговия личен живот, завършил със самоубийство, които получават прозвището „есенинщина“, са остро критикувани от партийния и литературния печат в СССР. С критика на тия нездравни явления, които намират доста силен отзвук и у нас, излиза и нашият пролетарски литературен печат. Такава е позицията по тези проблеми и на Вапцаров, който съветва един от сътрудниците на вестника — „оставете тая есенинщина“³.

¹ Сборник „Н. Й. Вапцаров“, изд. БАН, 1953 г. стр. 230.

² „Литературен критик“, 1941 г., бр. 12, стр. 8.

³ „Литературен критик“, 1941 г., бр. 11, стр. 7.

Един от най-популярните съветски писатели-хумористи в България през 30-те години е бил Зоценко. Редакцията на в. „Литературен критик“ също популяризира неговото творчество с обявления за излезлите по това време три книги — хумористични разкази. Известно е обаче, че критиката и самокритиката, които са активна движеща сила в развитието на съветското общество, нерядко са били използвани от буржоазната пропаганда, като се премълчава всичко хубаво за Съветския съюз, а се изтъкват само недостатъците и слабостите. Такова „дяволско четене на евангелието“ неведнъж е проявено и продължава да се проявява и сега в капиталистическите страни по отношение на съветския хумор и сатира. Като има предвид това — и с цел да осветли правилно творчеството на Зоценко — редакцията на „Литературен критик“ излиза със специална статия от Б. Марковенски. В статията се разяснява от кои области на живота Зоценко взема героите, които осмива, какъв е характерът на комичното, на грешките и слабостите, които рисува писателят. „Той осмива всевъзможни недостатъци: еслафщината, бюрокрацията, хората с предразсъдъци и ограничен ум. Творчеството на този писател се вдъхновява и е продукт на онази действителност, която настъпи след руската революция, която изменила много отношенията в обществото, но въпреки това мнозина си оставаха със старите разбирания, със слаба културна и социална устойчивост, мъчно приспособявайки се към новата обществена обстановка. . . Тези герои постоянно понасят несполуки, имат неправилно възпитание, неразвито чувство за лично достойнство и голяма привързаност към частната собственост“.¹

С тази статия се дава не само правилна оценка на Зоценко и читателите се предпазват от спекулативното тълкуване на неговото творчество, но същевременно се разкрива и същността на съветския хумор и сатира — какво в тях се осмива и какво се утвърждава, каква е позицията на автора. За изясняване на общотеоретичните въпроси, свързани с развитието на съветската литература, имащи принципиално отношение и към българската пролетарска и прогресивна литература, редакцията на вестника препоръчва в същия брой книгата на Л. И. Тимофеев „Теория на литературата“ със следните думи — „Теория на литературата“ (какво трябва да знае всеки читател и начеващ писател) от Л. Тимофеев. Книга необходима на всеки млад писател, която в Русия имала пет издания“.

Все с оглед да събуди интерес към съветската литература и да помогне развитието на прогресивните млади творци у нас по пътя на социалистическия реализъм, редакцията на „Литературен критик“ печати статията на Б. Делчев „Народностната същност на новия художествен реализъм“ и неговата рецензия „Поглед към новата руска литература“, за книгата на Д. Янакиев „Съвременна руска литература“. Въз основа на постиженията на българската и съветската художествена литература и теоретична мисъл, а също така, като изхожда от задачите, които стоят пред прогресивните български творци, Б. Делчев разяснява същността на новия художествен метод. Авторът изтъква, че големите произведения на изкуството „разкриват в художествени образи живота и борбите на онези обществени слоеве, които за даден миг са изразители на обществото. Така голямото творчество се явява преди всичко положителна обществена сила. Не е трудно зад тези думи да се долови цитираната мисъл на Горки за действителната роля на изкуството и за това кои проблеми, какви образи трябва да стоят в центъра на вниманието на художника. Но Делчев конкретизира своите обяснения за характера и задачите на новото изкуство: „Ние преживяваме изключителни времена — пише той. — Кълнът на съзнанието раздвижва все по-широки и по-широки кръгове на нашето съвремие. Разрастват се основите на едно всенародно движение — най-светлата, най-положителната обществена проява днес. Оттук и особеностите на голямото съвременно художествено творчество, като изразител на народа, пораснал в своето съзнание и сила. Пред нас се затвърдиха вече първите значителни имена на

¹ „Литературен критик“, 1941 г. бр. 11, стр. 7.

това творчество, станало художествен изразител на борбите, мечтанията и домогванията на широките народни слоеве. Така се появи новият художествен реализъм — въплътител в слово, тон и багра на целокупния съвременен народен живот“.

Не е трудно да се разберат истинските имена на „всенародното движение“, „художествения реализъм“ и пр., които авторът по цензурни съображения е трябвало да замени с по-обща определения. Читателите на вестника, изхождайки от неговото общо направление и от художествените материали, помествани в него, са разбирали много добре, че става дума за всенародната борба против капитализма и фашизма, става дума за мястото на литературата в тази борба.

По-нататък в статията си Делчев разкрива народностния характер на изкуството на социалистическия реализъм, като предпазва от опростителското, повърхностно тълкуване на това понятие и загатва за големите образци на новото изкуство в СССР, които служат за пример на българските писатели.

В рецензията за книгата „Поглед към новата руска литература“ Делчев се стреми да допълни познанията на читателите, като сочи нови имена — Павленко, Жаров, Уткин — които не са разгледани от Янакиев. Вместо свое тълкуване на съветската литература, което поради усилилата се цензура едва ли би видяло свят, Делчев предпочита да цитира думите на самия автор, които достатъчно ясно характеризират новата руска литература и се явяват в защита на Съветския съюз: „След революцията в Русия, у нас започнаха да се култивират всевъзможни легенди както за политико-социалното положение на съветската държава, така и за качеството на литературата на съветските народи. Тя била тенденциозна, антихудожествена, едномислена. Всичко това абсолютно не е вярно. Днес художественото творчество там е така свободно, разнообразно и раз[но]мислено, както рядко другаде“.¹

В следващите три броя на вестника, до неговото закриване няма материали, посветени на съветската литература.

И така, в продължение на десет броя в. „Литературен критик“ пропагандира под най-различни форми съветската литература, нейния творчески метод — социалистическия реализъм. Както вече се изтъкна, тези броеве излизат или са подготвени през периода, когато в редакцията работи Вапцаров и материалите, отнасящи се до съветската литература, принадлежат или лично на него, или са подбрани и поместени от него. В лицето на съветските писатели, на съветската литература Вапцаров вижда свой верен другар, активен съюзник в борбата за социалистическото възпитание на българската младеж, която е изправена пред прага на революцията. В разбирането на съветската литература, в препоръчването на нейния художествен метод, на творчеството на най-добрите нейни представители личи дълбоко-партийното отношение на Вапцаров по въпросите на литературата. Без да подценява нито за миг нейната специфика, нейната относителна самостоятелност (нещо, което е отразено по най-ярък начин в статията му „За творчеството на най-младите“ и в конкретните съвети към тях) Вапцаров оценява художествените произведения с оглед на борбата на работническата класа и на целия трудещ се народ за освобождение от игото на фашизма.

Любовта към съветската литература, страстната защита на метода на социалистическия реализъм, борбата за неговата окончателна победа и в българската литература — това е един от заветите на великия български поет-комунист Вапцаров. Ние сме щастливи, че народната победа на 9 септември 1944 г. създаде всички условия за осъществяването на тоя завет, че свободното развитие на българската литература краси със своите цветове букета на новото социалистическо изкуство.

ВАСИЛ КОЛЕВСКИ

¹ „Литературен критик“, 1941 г., бр. 16, стр. 4—5.